

Руските архиви за формирането на ЦК на Вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО)

Любомир Златев

Abstract: *The creation of Illegal Internal Dobrogea's Revolutionary Organization during the summer of 1923 played an important role in the liberation struggle of South Dobrogea in the period between two world wars. Some not so popular moments from the process of creation of this organization according to new found documents in the Central Russian archives in Moscow are enlightened in the present statement.*

Key word: *Internal Dobrogea's Revolutionary Organization /IDRO/, Comintern, Dobrogea's Organization, illegal organization*

ВЪВЕДЕНИЕ

В настоящата публикация се представя информация от наскоро издирени документални материали от Российский Государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ) и Централный архив Федеральная служба безопасности Российской федерации (ЦА ФСБ) в Москва, които хвърлят допълнителна светлина върху процеса на създаването на ВДРО и членовете на неговия ЦК.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Всички изследователи на създаването на нелегалната ВДРО и формирането на нейното ръководство отнасят това събитие към пролетта и лятото на 1923 г. [4, с. 236; 5, с. 188; 6, с. 33]. Един по-внимателен и комплексен анализ на наличната документация по този въпрос дава основание да се твърди, че това е станало в промеждутъка след Деветоюнския преврат от 1923 г. до към втората половина на месец юли [4, с.81]. В ЦК на ВДРО, според последните уточнения, се включват следните лица: Никола Кямилев – запасен полковник, националлиберал, впоследствие преминал към Демократическия съговор; Иван Хаджииванов – запасен капитан, адвокат, националлиберал, впоследствие също преминал към Съговора; Иван Маринополски – секретар на дружество "Добруджа" в Русе, радикал; Слави Алексиев – радикал; Иван Донешки – поручик, комунист; Стефан Боздуганов – безпартиен; Върбан Петров и Дочо Михайлов – комунисти. Така сформирания ЦК от привърженици на партии с коренно различни идеологии избира за свой задграничен център Русе. В Задграничното бюро влизат В. Петров, Ив. Маринополски, Ив. Донешки и Ив. Хаджииванов, а Д. Михайлов, Сл. Алексиев и Ст. Боздуганов представляват ръководството на организацията в Добруджа. Н. Кямилев е определен за представител на ВДРО пред българското правителство. Политическата принадлежност на всеки един от членовете на ЦК на първо време се пренебрегва, като сговористите и комунистите поотделно се надаяват в близко бъдеще да поставят организацията под свой контрол [4, с. 78-84].

В доклад на В. Петров, който не е датиран, но вероятно писан след 1924 г., до централата на Коминтерна в Москва, се прави обстоен анализ на обстоятелствата по създаването на нелегалната добруджанска организация. След излизането на България от Първата световна война и завземането на Добруджа от Румъния, през 1919 г. много добруджанци емигрирали на българска територия. Те се заселили в Североизточна България в близост до българо-румънската граница, а също в градовете Варна, Русе, Шумен и Разград. Сред добруджанските емигранти БКП била сформирала комунистическа организация. Добруджанска национална организация се създава по примера на македонската. Тя имала един масов легален апарат на българска територия (благотворителни общества), които в скоро време наброявали 5 хил. члена със свой ЦК, съюзен съвет, печатен орган и пр. Освен това, съществувал нелегален апарат, обхващащ около 300 души. Работата на

нелегалната организация се ограничавала във формирането на няколко нелегални групи и на няколко малки въоръжени отряди на румънска територия, които имали за задача да охраняват местното население от силно развитото се в Добруджа углавно бандитство.

В Добруджанското движение, след създаването на организацията, се очертали три идейни течения. Дясното се оглавявало от шуменския адвокат Василев, широк социалист. Това течение подкрепяло "завоевателния български национализъм". Групата на центъра се състояла от множество добруджански бежанци и интелегенти, които не се доверявали на "войнствания национализъм". Центърът се ориентирал във външнополитически план към сътрудничество със Съветска Русия. Начело на това течение застанал д-р Петър Вичев. Лявото течение включвало комунистите, земеделците и съчувствениците им, и негови водачи били В. Петров и Д. Михайлов.

До 9 юни 1923 г., т.е. до овладяването на властта в България от сговористите, дясното течение представлявало незначителна група, която имала много слабо влияние. В същото време се водела остра борба между лявото течение и центъра. Центърът се опитал да раздоби единството на левите и да привлече на своя страна земеделците. В този опит центристите имали благосклонното отношение на Цанковото правителство. Но по основния въпрос – външнополитическия, центърът и лявото течение били единодушни. И двете групи считали, че постигането на освобождението на Добруджа е възможно само с помощта на Съветска Русия. Намерението на дясната групировка да измени ориентацията на добруджанци в полза на западната демокрация, всеки път срещало решителен отпор от центъра и левите.

По време на септемврийските събития от 1923 г. в България, добруджанци по собствена инициатива се присъединили към въстаналите български работници и селяни. Около българо-румънската граница имало упорити сражения между сговористите и добруджанските чети, ръководени от комунисти. На 25 септември с.г., въстаналите действия на добруджанци били подавени от варненския гарнизон. След септемврийските събития българската буржоазия започнала да прави по-решителни опити за овладяване на добруджанското движение, с цел да го подчини на своето политическо ръководство. Затова тя настоявала да се реорганизира "добруджанския апарат" по примера на този на македонското движение.

Нелегалният ЦК на ВДРО бил създаден по инициатива на правителствения депутат Кямилев с участието на хора от центъра и левичари. По принцип тази нелегална структура трябвало да се подчини на легалната организация. Без да уведомява ръководството на БКП, лявото течение се съгласило и изпратило двама свои представители в новосъздадения ЦК. В този свой доклад В. Петров представя една доста по-различна картина на политическата поляризация сред членовете на ръководството на ВДРО. Според него от дясното течение в ЦК влизали Кямилев, Ив. Хаджииванов и Ив. Маринополски. Центъра се представял от Сл. Алексиев и Ив. Донешки, а левите били той и Д. Михайлов. ЦК на ВДРО се разделил на два отдела: Задгранично представителство и отдел на румънска територия. В задграничното представителство влизали Кямилев, Хаджииванов, Сл. Алексиев и В. Петров, който се явявал секретар на задграничното представителство, но десните не му се доверявали и съставили своя група за тайна пропаганда сред добруджанци, игнорирайки останалите членове на ЦК. На румънска територия оставали Д. Михайлов и Сл. Алексиев, а Боздуганов се явявал върховен ръководител на четите.

По предложение на левите, въпреки силната съпротива на десните, от задграничните представители била създадена комисия в състав Петров и Алексиев, която се задължавала да влезе във връзка със Съветския съюз. Организационната работа на мястото извършвал главно Д. Михайлов, който прекарал цяло лято на румънска територия с чета в състав от 10 души [1, ф. 495, оп. 25, д. 1397, л. 11-12].

Очевидно В. Петров не е много прецизен при изготвянето на информацията си за Коминтерна. Несъмнено в него надделява стремежът да представи развиващите се процеси в добруджанското движение в желаната от него и от левицата светлина. Допуска и доста досадни фактологически неточности. Така един път посочва, че Сл. Алексиев бил в задграничното представителство на ЦК на ВДРО, а след това твърди, че същия, заедно с Д. Михайлов "оставали на румънска територия", т.е. всъщност Алексиев бил представител на ЦК в Добруджа. С функциите на "върховен ръководител на четите" посочва, че е натоварен Ст. Боздуганов, а Д. Михайлов трябвало да се заеме главно със задачата на организатор. При разпита в Дирекцията на полицията в София на 1 ноември 1933 г. В. Петров заявява друго, че парите получавани от чужбина за ВДРО внасял в касата на организацията, а по-късно ги "предавал на комуниста Д. Михайлов, главен войвода" [5, л. 136].

Пак по подобен начин левицата обяснява няколко години по-късно единодействието си с десницата. В пространно изложение от представители на левицата до комунистическата централа в Москва от 10 юни 1930 г. се твърди, че внедряването на проправителствена десница в Добруджанското движение става по два начина – чрез навлизане на представители на буржоазните партии в легалните структури на емигрантските културно-благотворителни дружества на добруджанци по места и чрез създаването на ВДРО. Този процес на партизиране на местните дружества от десницата се засилил особено много след Деветоюнския преврат. В изложението обаче, се прави внушението, че създаването на нелегалната добруджанска организация става с пряката съпричастност на сговористкото правителство. Новата политическа обстановка в страната след преврата, благоприятствала привържениците на десницата, да демонстрират близките си връзки с новите сговористки управници и да се застъпват по-решително пред властите за решаване социално-битовите проблеми на добруджанската емиграция. Като венец на настъплението на десницата в тази насока било създаването на ВДРО по поръчение на министъра на вътрешните работи ген. Ив. Русев и на министъра на външните работи полк. Хр. Калфов. Всъщност тази организация била творение на Военния съюз и нейна главна опора станали пограничните власти и градоначалствата в Русе, Варна и София. Целта на ВДРО била да подпомогне десницата при овладяване ръководството на Съюза "Добруджа" и на местните легални дружества; да дискредитира влиянието на левицата и центристите в Добруджанското движение и да насочи неговата дейност в посоката желана от Сговористкото правителство. Твърди се още, че при образуването и закрепването на ВДРО комунистите са били "ловко" подведени от десницата, защото срещали неразбиране и резервираност от страна на центристите около д-р П. Вичев. Но все пак се признава, че докато Вичев бил начело на ИК на Съюза "Добруджа", се опитвал да запази Комитета като по-висша инстанция спрямо ВДРО [1, ф. 509, оп. 1, д. 145, л. 108-111].

Интересно е обаче, какви характеристики дава на своите колеги от ЦК на ВДРО В. Петров в доклада си до съветската централа във Виена от лятото на 1924 г. Той отбелязва, че в края на месец май с.г., преди заминаването си във Виена, се срещнал в София с Коста Янков, ръководител на Военната организация на БКП и със сина на Димитър Благоев – Владимир Благоев. След като направил доклад за състоянието на ВДРО, изрично подчертал негативното отражение, което имат постоянните "избухвания" на Д. Михайлов за успешната дейност на нейното ръководство. Янков отговорил, че това е нормално за него и бил се водел по ума на Георги Кроснев, също функционер на БКП в Добруджанското движение, който не се примирявал с партийното поражение през есента на 1923 г. Вл. Благоев дал инструкции на Петров с кого и къде да се срещне във Виена, а Янков му дал пари. Благоев го предупредил, че пред съветските представители трябва да отговаря точно на въпросите и да не крие нищо. Пред българските комунистически

функционери там той имал свободата да представи нещата така, че хората в България вярват на БКП и я подкрепят и, че при една бъдеща социалистическа революция може да се разчита на ВМРО и ВДРО.

Персоналните характеристики на членовете на ЦК В. в доклада си Петров започва с тази на Д. Михайлов. Посочва за него, че той бил родом от едно малко силистренско село. Едва ли В. Петров не е знаел, че родното място на Д. Михайлов е с. Бабук?! В случая проличава явната неприязън, която таял към своя съпартиец. Отбелязва още, че Дочо е участвал в Първата световна война, но веднага след това подчертава, че не се спогажда с Боздуганов заради враждите, които имало между техните близки села. Освен това Дочо бил завистлив и изпълнявал винаги заповедите на Кроснев. "Другарите" нямали добро мнение за него. Имало съмнения за участието му в грабежи заедно с Апостол Тодоров-Курдоолу, известен български бандит. Затова Дочо бил предупреждаван многократно, както от ВДРО, така и по партийна линия. През септември 1923 г. участвал във въстаническите действия във Варна и след това избягал оттам. След тази крайно негативна характеристика, която прави на Д. Михайлов, В. Петров със самочувствие предлага: "Според мен не трябва да му се възлагат никакви отговорни задачи".

Значително в по-добра светлина са представени останалите членове на ЦК на ВДРО. Ст. Боздуганов не се обичал с Дочо, защото "оня" го нападал с повод и без повод. Селските вражди не били забравени с годините. Освен това, Дочо много искал той да бъде начело на военната организация, но мнозинството решило обратното. Боздуганов участвал във всички войни водени от България от 1912 до 1918 г. и имал много награди. Стигнал до офицерски кандидат. Бил спокоен и излишно не се нервирал. Винаги мислел преди да действа. Уважаван бил от всички с изключение на Дочо. На фронта през 1917-1918 г. Боздуганов бил симпатизант на тесните социалисти, но попаднал под влиянието на Хадживанов, с когото станали много близки по време на войната. Със Сл. Алексиев също се познавали от много години. Боздуганов имал много близки отношения с някои македонски войводи, с които завързал познатство още през 1912 г. Нямамо обаче изгледи да се съгласи да сътрудничи на съветските разузнавателни органи.

Слави Алексиев имал кръчма и бил в добри отношения с властта. Познавал се от години с Дочо и Боздуганов, а с Хадживанов – след установяването си на постоянно местожителство в Русе. След спорове с д-р П. Вичев решава да води борбата в Добруджа чрез военизирана организация. Дочо не го обичал, защото няколко пъти отказвал да му даде пари и го обвинявал, че бил засвоил общи организационни средства. Петров не се ангажира с определено мнение по това обвинение срещу Алексиев, но изтъква, че то е раздухано тогава, когато се разкрили връзките на Дочо с Курдоолу. Алексиев бил предоставил своята кръчма на организацията и там се пазели оръжие и снаряжение за четите. Той също нямамо да се съгласи да сътрудничи.

Иван Хадживанов бил способен адвокат, възпитан и интелигентен човек. Участвал във войните, бил в плен, многократно награждаван и достигнал до чин капитан. Много уважаван в Русе от младите хора, като герой от войните. Имал много роднини генерали. Помагал на добруджанските емигранти със свои средства и чрез ходатайствата си в градската община. Поддържал връзки с комунистите единствено заради Добруджа. Не обичал и не уважавал Дочо заради характера му и защото бил близък с Боздуганов. С Кямилев също били близки, тъй като и двамата членували във Военния съюз. С Алексиев си сътрудничели по решаване проблемите на добруджанските емигранти. Ив. Хадживанов се познавал с К. Янков и той имал много добро мнение за него. В. Петров твърди, че Ив. Хадживанов уважавал много повече него отколкото Дочо, но и той нямамо да сътрудничи.

Никола Кямилев от Добрич, учил във военни училища в София и Петербург. Участвал във войните и бил бивш полковник, който активно се занимавал с политика

и станал народен представител. Макар че членувал във Военния съюз и бил в близки отношения с двореца и правителството, имал добро познанство с К. Янков. Във ВДРО се включил по покана на Ив. Хадживанов, за да има организацията свой застъпник пред властите. В по-горе цитирана информация на Петров до Коминтерна обаче се твърди точно обратното, че Кямилев бил инициатор за създаване на ВДРО. Винаги имал нужда от пари и можел да сътрудничи.

Върбан Петров подчертава в доклада си от лятото на 1924 г., че това са хората от които зависи дейността на ВДРО. В ЦК на БКП в София били наясно, че трябва да се сътрудничи с тях и с дейците на ВМРО. Лично той обаче смятал, че хората на ВДРО са по-разбрани от "македонците", при които имало постоянни вражди. Във ВДРО проблем било само неподчинението на Д. Михайлов, но Петров се надявал партията да вземе необходимите мерки. К. Янков и Вл. Благоев разчитали ВДРО да се съгласи да осигури канали за оръжие и материали. Това, според Петров, зависело изцяло от изброените и охарактеризирани от него лица.

Сведенията подадени от "българският другар Андре" (това е псевдонима на В. Петров – б.-а.) са предадени на съответните съветски разузнавателни служби – на началника на външното разузнаване Михаил Трилисер, на началника на контраразузнаването Артур Артузов и на началника на разузнавателното управление при щаба на армията Ян Берзин, с уговорката, че са проверени "чрез София, Букурещ и бюро "Варга" в Берлин". Освен това, те са придружени и от следните предложения: 1. Да се продължи работата с "Андре", защото той е важен член на нелегалната организация и има поглед за работата ѝ в окупирания Румъния българска територия. Трябва да му се определи възнаграждение, а връзка да продължава да държи чрез Виена. Предварително той да научава, къде да бъде на определено място чрез съветския представител в София. Преценява се, че В. Петров предоставя точна и конкретна информация, а "другарите в Коминтерна" не бивало да бъдат уведомявани за връзките на "Андре" с разузнавателните служби; 2. Да започне подготовка за пренасяне на оръжие и материали, като се разчита на нелегалната добруджанска организация, да помогне за неговото транспортиране до предназначението му. Оръжието и материалите да бъде разпределено между БКП, ВДРО и ВМРО; 3. Мнението на "др. Андре" за ръководителите на ВДРО и възможността за тяхното вербуване може да се приеме за меродавно, защото той работел с тези хора и най-добре знаел дали ще приемат да сътрудничат. Да не се предприемат в това отношение никакви необмислени опити, защото могат да се провалят. Да се разчита, че "Андре" ще се възползва от познанството си с тях и ще успява да получи информация. Нека да се опита да получи повече информация за румънските войски в Добруджа; 4. Поради това, че се подчертава неподчинението и лошия характер на Д. Михайлов, ако се прецени, че няма полза от него, той да бъде отстранен. "Ако се налага а физически", тъй като може да навреди "на нашата дейност", т.е. на съветското разузнаване и 5. Да се наблюдава внимателно дейността на ВДРО. От подадените сведения става ясно, че някои от нейните ръководители имат богат боен опит [2, л. 21-22].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Несъмнено подаваната информация от В. Петров до Коминтерна и до съветското е доста субективна. Във всеки случай става повече от очевидно неприязненото му отношение към неговия съпартиец Д. Михайлов. Всички несъгласия и конфликти в ЦК на ВДРО той обяснява само с неговия спривах характер и желанието му да се изтъква. Но представяйки нещата по този начин В. Петров всъщност изтъква себе си, като единствен и без конкуренция информатор пред съветското разузнаване, срещу което му се "определя възнаграждение". Точността на даваните от него сведения също са под въпрос. В много случаи, както бе посочено и по-горе, те не съвпадат и си противоречат. Информацията обаче,

съдържаща се във фондовете на централните руски архиви е съществена и може да доосветли доста детайли от националноосвободителното движение на българите в Добруджа в периода между двете световни войни.

Бележки

[1] Российский Государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ) – Москва, ф. 495, оп. 25, д. 1397, л. 11-12; ф. 509, оп. 1, д. 145, л. 108-111.

[2] Центральный архив Федеральная служба безопасности Российской федерации (ЦА ФСБ) – Москва, ф. 5471, оп. 1, д. 47, л. 21-22.

[3] Архив на Министерството на вътрешните работи (АМВР), Об. д. 814, т. 1.

[4] Ганев, Г. Развитие на Добруджанското националноосвободително движение през периода 1919-1925 г. – ГСУ ИК, 59, 1967.

[4] Златев, Л. Вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО) 1923-1940. Русе, 2009.

[5] Милачков, В. Създаване на Вътрешната добруджанска революционна организация и Съюза "Добруджа". – Военноисторически сборник, 1997, №2.

[6] Тодоров, П. Освободителните борби на Добруджа. Добруджанската революционна организация 1925-1940. С., 1922.

За контакти:

Assoc. Prof. Lyubomir Zlatev, Department of Pedagogy, Psychology and History, University of Ruse, Cell phone 0886 418 210, E-mail: lubomir_zlatev@mail.bg